

történeti kutatás kezdetével terelődött a figyelem a régi falképek technikájára. Eme kutatók között az első egy angol hölgy, M. Ph. Merrifield, kinek könyve »The Art of Fresco-Painting« Londonban 1846-ban jelent meg. De a művészemberek egész sorát is inspirálta a régi freszkók bája és többen igyekeztek ezeknek elfeledett technikáját is felújítani. A Böcklin hosszas és fáradságos kísérletezések után jutott a valódi freszkótechnika teljes birtokába s ezzel festette meg a bazeli múzeumban lévő falfestményeit. Felejthetetlen emlékü mesterem, Kőröslői Kriesch Aladár, Cennino Cennininek a festészetéről írott könyve nyomán támasztotta fel az igazi freszkótechnikát s ebbeli ismereteimnek legnagyobb részét neki köszönhetem. Nyilvánvaló, hogy maga a valódi freszkó-eljárás nem jelent önmagában vége egész értéket. Vagyis egy freskó- vagy seccótechnikájú kép között a döntő mindig a művészi érték marad. Azonban, ha meggondoljuk, hogy az imént említett Maulbertsch művei az egri Liceumban, Székesfehérvárott, Győrött stb. másfél évszázad múltán aránylag kitűnő állapotban vannak s a mindössze négy évtizede temperával festett Székely Bertalan és Lotz Károly művei máris restaurálásra szorulnak, úgy igazolva kell látnunk a freszkó

vitathatatlan előnyét. A falfestés vagy díszítő festészet természetében van, hogy sok feladata múló jelentőségű. De ha művészeti kultúránk gazdagítására komolyan gondolunk, akkor a monumentális középületeink vagy székesegyházaink díszítésénél az elsősorban fontos művészi szempont mellett kell, hogy tekintetbe jöjjön a falképek technikája is.

Tudományára büszke koruak, megkísérelte a freszkóprobléma megoldását is, vagyis olyan technikákat javasolt, amelyből hiányzik a szerves kötőanyag. De az Ostwald feltalálta monumentális pasztell, mely utólag vízüveggel rögzítendő, sem pedig a hasonló Kelm-féle ásványfestés, úgy tudom, nem tudott általánosan elterjedni.

Mindezen fejtegetéseimmel a multban jártam s íme már egy új világ dühörög felénk, melynek anyaga a vas, a vasbeton és az üveg. Bizonyos, hogy ez az új világ a maga anyagából majd megteremti a szellemének megfelelő díszítő eljárásokat.

De ameddig középületeink, templomaink kőből, téglából épülnek s falaiat belülről vakolat borítja, mindaddig a legnemesebb, a legtartósabb s hogy Michelangelót idézzem, a legférfiasabb falfestési technika marad: — az a freszkó.

LESZKOVSZKY GYÖRGY

• AZ EGRÍ ÉRSEKI LICEUM KÁLYHÁI •

A liceum palotája egyetemnek volt szánva. Gróf Eszterházy Károly építtette (1765—85) Fellnerrel. Ugyancsak Fellner rajzai után készítette a pompás XVI. Lajos ízlésű cserépkályhákat Magner Károly győri mester 1775-ben. A 41 közül 31 még ma is ép.

A Egerben a sok nevezetes műemlék közül nem volna más, csak az érseki liceum nagyszerű palotája, már egymagában megérdemelné az odautazást. Nemesak arányainak monumentalitása és díszítésének előkelő szépsége az, ami műemlékeink első sorába helyezi, hanem hazánk határain túl sínesen sok hasonló példa arra, hogy egy tisztán oktatási célra rendelt épület a maga korának művészetét egészben és minden alkotás részében oly magas színvonalúan képviselje.

Aki ezt az eredetileg egyetemnek szánt fényes palotát megalkotta, korának egyik legkiválóbb férfija volt.

Gróf Eszterházy Károly 1762-től 1799-ig volt egri püspök. Nagykiterjedésű egyházmegyéjében és mint Pápa, Ugod és Devecser örökös ura, hitbizományi birtokain a hagyomány szerint összesen

száz templomot épített, de a századiknak — a sarudinak — befejezése előtt halt meg. A hagyomány közel jár a valósághoz, mert a kibővítésekkel és helyreállításokkal együtt a száz templomnak ninesen sok híja. Amellett időtálló, jelentékeny alkotás volt valamennyi, különösen hitbizományi székhelyén, Pápán a nagyarányú és Maulbertsch pompás mennyezetfestményeivel díszített templom ritkítja párját hazánkban.

Az építkezés nemes szenvedélye a barokk korszakban a levegőben volt, világi és egyházi fejedelmek versenyezték ezen a téren. Főúri egyháznagyjainkról elismeri a történet, hogy nemesak egyházi javadalmaiknak, hanem család birtokaiknak jövedelmét is a törökuralom alatt elpusztult ország újraépítésére fordították s különösen főpapi székhelyeiken a provinciális színvonalon felülemelkedő nagyszerű alkotásokkal és intézményekkel újra belekapcsolták hazánkat az európai kultúrába. S az újraépítés nagy művében Eszterházyt egyik kortársa sem múlta felül. Nagyráhatott fogékony szelleme a római Collegium Germanicum et Hungaricumban több éven át folytatott tanulmányai alatt eltelt az örök város magasztos benyomásaitól s onnan merítette egész életművének nagy-

vonású stílusát. Ott érte meg legfőbb alkotásának tervét, melynek megvalósításához mindjárt hozzá is látott, mikor az egri püspöki széket elfoglalta. A római egyetem, a Sapienza példája lelkesítette arra, hogy a sok viszontagság miatt elmaradt hazájában a tudomány minden ágának meghonosítására hasonló nagyszabású intézetet létesítsen. Az akkori közlekedési viszonyok mellett a legnagyobb nehézséggel kellett megküzdenie, míg messze földről meg tudta szerezni a képzett munkaerőt s az építkezéshez szükséges készletet. Művészei és mesteremberei számára egész új városrészt alakított, szépen szabályozott utcákkal, mely ma is a nevét viseli. S a legfőbb problémát, a tervező mester megválasztását a legszerencsésebben oldotta meg, azzal, hogy az Eszterházyak taitai építészét, Fellenthali Fellner Jakabot 1764-ben állandóan szerződtette, aki 1780-ban bekövetkezett haláláig összes építkezéseit tervezte és vezette. Az egyetemnek szánt érseki liceum palotája húsz éven át, 1765-től 1785-ig épült, de Fellner halála után már csak jelentéktelen belső befejező munkák maradtak hátra, úgyhogy az egész monumentális épület, amint ma is változatlanul fődíszje Egernek, egészen és részleteiben Fellner mester műve. De nagy része van benne magának Eszterházyinak, aki nemesak a rendeltetésnek megfelelő méretekben és beosztásban, hanem a művészi formai megoldásban is érvényesítette hozzáértő akaratát. A szabadon álló négyszögű palotának három homlokzatát erőteljesen hangsúlyozott és manzard-tetőkkel kiemelt rizalitok tagolják, a negyedik homlokzat közepén az 54 m magas csillagvizsgáló torony emelkedik a város házái fölé. A három kapura nyíló kettős előcsarnok, az ünnepélyes hangulatú udvar, a folyosók egyöntetű, nagyvonalúsú szépsége a barokk téralkotásnak oly monumentális remeklést tárja fel, mely elbírja a művészettörténetben elismert legkiválóbb egykorú alkotásokkal az összehasonlítást. A három rizalit két emeletét egybefoglaló termeket óriási méretű mennyezetfreszkók díszítik, három kiváló mesternek: a könyvtárban Eszterházy udvari festőjének, Brackernek, a kápolnában Maulbertschnek és a díszteremben Sigrístnek művei, melyek ékesszólóan hirdetik még ma is Eszterházy eredeti szándékát, mely szerint a tudomány mindent ágának vallásos és hazafias szellemű művelésére hozta létre az ő egyetemét. A külső és udvari homlokzatok nagyszabású tagolása még a barokk korszak eszmeköréből való. De a falsíkok plasztikus díszítése, a rusztika enyhe hézagolása és a két emeletet átfogó falpillérek lapossága már a klasszicizmusra hajló ízlésnek hódol. Eszterházy hajlamának is az egyszerűsítés, a nemes mérséklet felelt meg inkább. Ő meghozatta és teljes megértéssel tanulmányozta a francia építészeti díszműveket, melyekből csakhamar át tudta érezni a díszítés formanyelvében beállott nagy újítást,

amikor a Pompeji és Herculánium felfedezésével ismét az ókori klasszikus művészet felé fordult az érdeklődés s a rokokó esigavonalas eikornyák szeszélyes játékát az antik formarendszer szabályosságával kezdték felváltani. Természetesen nem újult fel a görög-római művészet a maga hamisítatlan valóságában. Minden kor akaratlanul is a maga felfogását önti formába. S így történt, hogy a XVIII. század második felében az »antik« művészet a francia udvari mesterek átdolgozásában vált általánossá, mely aztán a Louis XVI. nevet vette fel. S mire a liceum palotájának bejárati főhomlokzatára került a sor, 1770 táján, Eszterházy azóta az összes díszítést »új stílusban« vagy »antik« jelzővel rendelte meg. S Fellner kiváló művészi képességét jellemzi, hogy az új formarendszerbe mintegy varázsütésre annyira belelélt magát, hogy a legnagyobb könnyűséggel és egyéni szabadsággal gazdag változatosságot tudott kifejleszteni az alkalmazott díszítésben, mindig stílszerűen, a francia Louis XVI. mérsékletével és eleganciájával, de amellet az önálló felfogás üde érvényesítésével. A liceum körül faragott ablakereket díszítő jellegzetes rojtos lombfüzérék, középen szalagesokorral, ovális medaillonokkal, bájosan illeszkednek a falsíkok tagolásába anélkül, hogy a monumentális összhatást megzavarnák. S ugyanezekben a Louis XVI. motívumokban gyönyörködhetünk a könyvtártermet burkoló tölgyfa-architektúrájának, szupraportáinak faragott díszítésén is. Eszterházy az ő egyetemének minden alkatrészén, minden tartozékán csak a legjobbat, a valódi művészi munkát juttatta szóhoz s így lettek a kályhák is valóságos remekművek a maguk nemében. Mikor egyik elismert szaktekintélyű barátomat először vezettem körül az érseki liceumban, el volt ragadtatva a kályhák művészies szépségétől s azt mondta, hogy ilyenek csak a holiesi gyárban készülhettek. Milyen nagy volt a meglepetésem, amikor Eszterházy gazdasági levéltárában kutatva, a kályhák megrendelésére és elszámolására vonatkozó iratokat megtaláltam. A részletes megrendelést Fellenthali Fellner Jakab, a számlát és nyugtát pedig Karl Wagner Burg Hafner Meister in Raab írta alá. Eszerint Wagner Károly győri fazekasmester volt ezeknek a remek kályháknak elkészítője, aki megérdemli, hogy neve iparművészetünk történetében feledésbe ne menjen. Utóbb értesültem arról, hogy Győrben a fazekasmesterség virágzó volt a XVIII. században, egy tucatnál is többen voltak a céhbeliék. A Wagner két számlája egyenként sorolja fel a kályhákat. Először, 1775-ben 19, 1778-ban 21 darabot szállított, tehát összesen negyvenet. A kisebbeket 23—24, a nagyobbakat 35—70 rajnai forintban számítja. Győrtől Pestig a Dunán, onnan Egerbe tengelyen történt a szállítás. A mester a legényeivel együtt jött Egerbe. Az apró tételek közt említésreméltó, hogy a segé-

dek egy hónapnál hosszabb időn át 24 krajeár napibért és élelmezésre 8 garast kaptak. Egészen 1620 rajnai forint és 49 krajeárba került a 40 kályha, mely összeg akkori érték szerint egy kis vagyont jelent. De hogy mennyire megérték ezt az árat, annak fényes bizonyága, hogy ma is, százötven év múltán még 31 maradt meg teljesen épen és kifogástalanul használhatóan.

A kályhák tervrajzát természetesen Fellner készítette. Egyik sem olyan, mint a másik. Sőt meglepően különböznek a felépítésben, a körvonalak leleményes változatosságában. Nem lehet eléggé esodálni a művészi fantáziának kifogyhatatlan kedvtelését, amely a különböző alakítást és az elbájoló díszítést mindig a célszerűséggel és a XVI. Lajos stílusának nemes ízlésű átérzésével tudta összeegyeztetni. A harmincegy kályha közül minden egyes darab díszére válnék bármely múzeumnak. Mindegyik egymagában álló művészi tárgy. A kályhák egy része fehér, másik része mély tengerzöld mázas faience. Tantermekben és tanári lakásokban vannak elhelyezve, hatalmas, magas boltozású helyiségekben, melyek köbtartalmához mértén megfelelő nagyságúak. Sárgarézből vagy vasból való kerek tákák lábain állnak s kitűnően fülnek.

A legnagyobbak közül való az elsőnek ábrázolt zöld kályha, 27 cm-es lábaival együtt 3 m 75 cm magas, valóságos monumentum, mert nagy a földszinti tanterem is, ahol áll. A nehéz tömeg arányos, művészi hatású azzal, hogy a felső henger karesúbb, fedő kupolája lágyan hajlított körvonalú, a függélyes rovátkolás is enyhíti a vastagságot. A vízszintes meander-szalag és a párkányszegélyek pedig a felépítés szép tagoltságát hangsúlyozzák. S mint legfőbb ékességek, az ovális medaillonból kiinduló füzérek ritmikus hullámvonalban futnak körül.

A második fehér faience-kályha az első emeleti gondnoki lakás terem nagyságú szobájában áll, lábaival együtt 3 m 12 cm magas, a legszebbek közül való, úgy amint azt már a Magner fazekas számlájában idézett megrendelés is megkívánta: »In Herrn Direktors Wohnung Rund in grund 3 Schuh 6 zahl (Zoll), Hoch 9 Schuh, von sehener Gattung mit Antik, so wie meglich von einer sehener weisse zu Verschaffen.« Valóban ennél szebb Louis XVI. kályhát nem igen lehetne találni. A felépítés bájos karesúsága, a formák finomsága, a betetőző váza leomló virágdíszével együttvéve elsőrendű művészi tárgyat alkot.

A harmadik képen ismét egészen más jellegű zöld kályhát lehet látni. Ezen az alakítás nemes arányain, az »antik« ízlésű palmetták szegélyezése fölött úgy az alsó, mint a felső hengert kivételesen naturalisztikus lombfüzék díszítik. S ez ad leginkább alkalmat arra, hogy Magner kályhásnak, a győri fazekasnak mintázó művészetét

értékeljük. Mert ha a sík papiroson tervező, rajzoló építészé, Fellneré is a művészi alkotás érdeme, tudjuk, hogy mennyi függ a nyers anyagban plasztikusan dolgozó mestertől, hogy a művészi rajz teljes hatásúan érvényesüljön. S ha ezen a kályhán a szabadon felrakott levelek és virágkelyhek üde, lágy fényvel játszó finomságait megfigyeljük, nem lehet eléggé esodálkoznunk, hogy valamikor a XVIII. században ilyen színvonalú volt Győrben a fazekasmesterség s mily nagy kár, hogy veszendőbe ment.

S ha az itt bemutatott három kályha különállóan is nagyértékű műemlék, még fokozottabb jelentőségre emelkednek azzal, hogy az egri érseki liceumnak, gróf Eszterházy Károly püspök nagyszerű alkotásának egykorú, egyöntetű alkotásrészei.

Az utóbbi évek alatt az érsek és a főkáptalan a liceum palotáját Wälder Gyula műegyetemi tanár vezetése alatt régi fényében teljesen helyreállította a többé-kevésbé kiégett és sérült harmincegy kályhára is rákerült a sor, Virág János kályhás, aki néhai Wartha Vince szaktekintélye alatt képezte ki magát, új chamotte-béléssel és a faience-máz kijavításával biztosította azt, hogy ismét százötven éven át teljesítsék feladatukat és az Egerben meghonosult XVIII. századi magas színvonalú művészetről tanuskodjanak.

SZMRECSÁNYI MIKLÓS DR.

Petry Béla: Exlibris.